

F É L E L E M

Tegnap, amikor az a baleset történt, tudom, nagyon csodálkoztál rajtam. Ahogy sietve ott hagytuk a haldoklót a sínek mellett, véletlenül rád pillantottam s szemedben az én rémületemet láttam visszatükröződni, arcodon az én rettegésem vibrált. Nagyon idegen lehettem abban a pillanatban neked, aki rövid barátságunk ideje alatt mindig nyugodtnak, sőt talán érzéketlennek ismertél, de tapintatodhoz méltóan nem kérdeztél semmit. Ha akkor megtörted volna a csendet, azóta gyűlölnék, és soha többé nem találkozánk. De hallgatásod, amely melegen és gondosan ölelt körül, most szóra, vallomásra kényszerít.

Meg kell mondanom, noha ez már bizonyára nem titok előtted, hogy valamikor én is elevenebb, mi több, érzékeny voltam. Azután olyan események történtek velem, amelyek meglehetősen megváltoztattak. Azt tudod, hogy — idestova két éve — munkatáborba vittek hadműveleti területre. Azt is elmeséltem már, hogy megszöktem, sikerült a hegyekbe vennem magam, és partizánok közé kerültem. De ennek a szökésnek a körülményeivel még nem vagy tisztában.. Ide kell visszatérnem magyarázatomban, hogy megérthesd a tegnapi történeteket.

Biztosan volt alkalmam említeni, hogy nem egyedül szöktem. Ketten indultunk; a másikat szökés közben agyonlőtték. A másik — ezt viszont nem árultam el; majd megtudod, miért — jóbarátom volt. Székely Ervinnek hívták, akkor huszonnyolc éves volt (tehát kilenc évvel idősebb nálam), költő, világszavargó és még sok minden egyéb, ami nem fér bele egy mondatba. Talán azt még elmondom, hogy a nemzetközi hadosztály tagjaként résztvett a spanyol polgárháborúban, azután végigkószálta egész Európát kevés pénzzel és sok jókedvvel, majd éppen a legrosszabbkor hazavetődött, baloldali magatartása miatt többször elfogták, megkínózták, végül, hogy meneküljön, önként jelentkezett munkaszolgálatra. Ki akart jutni Jugoszláviába, mert azt remélte, hogy így majd sikerülni fog a partizánokhoz szöknie.

Én ugyanabba a századba kerültem, amelyikbe ő. Mikor bevonultam, nagyon egyedülállóan, nagyon elhagyottnak éreztem magam. Az embereket már régen utáltam. Mindig boldogsággal töltött el, ha megvetésemet éreztettem velük, de itt nem érdekeltem őket, s, míg azelőtt vélt tolokodásuk készített gyűlöletre, most éppen közömbösségük miatt lett rajtam úrrá ugyanez az érzés. Mondom, kétségbeejtően egyedül voltam, s egyedül volt ő is. Én azt hittem, szárnyaim vannak, de repülni nem tudtam, hanem lelkem kopár bőrtönébe zárkózva gubbasztottam s magamat emésztettem a miatt a nemtörődömség miatt, amellyel bajtársaim semmibe vettek. Néki valóban voltak szárnyai, s ez különböztette meg valamenynyüinktől. Én szomorú göggel kuksoltam álmaim kietlen partján, a többiek állati nyugalommal viselték a katonai élet nyomorúságát s a bizonytalan jövő ijesztő terheit, ő azonban isteni mosolygással szemében forogódott közöttünk s arra a percre gondolt, amikor újból szabad lesz.

Ismeretségünk a Szerbia felé vezető úton, a közös vagónban kezdődött. Egy éjszaka a hörgő, izzadt, áporodott és bűdös kocsi közepén fekve

arra lettem figyelmes, hogy valaki francia verssorokat suttog maga elé. Ő volt.

— Jacob? — kérdeztem halkán.

— Ismered? — szállt vissza a felelet. Azután odajött mellém. Csodálatos volt, ahogy egyenes léptekkel közeledett a döcögő cellán keresztül, a nélkül, hogy rátaposott volna a kábult árnyak bármelyikére is. Leült mellém és verseket kezdett mondani. Franciákat és spanyolokat és olaszokat. S azután magyarokat. S végül a sajátjait. Az órák mély feledésbe zuhantak, csak az igék és a mondatok füzerei kígyóztak körülötünk az éjben. Hajnal felé már meghitt rokonokként adogattuk egymásnak a kristályos szavakat. S mire megvirradt, hallgattunk, boldogan, betelve, Akkor már így is értettük egymást. Akkor már barátok voltunk.

Ervin nagyszerű ember volt. Valami körülírhatatlan fölény áradt belőle, bár sohasem viselkedett nagyképűen vagy zárkózottan. Keresetlenség és jóindulat jellemezte, könnyedség és mindent-megértés. Mindnyájan tudtuk, hogy különb nálunk, de ez nem tette őt idegenné. Én még-sohane nem-tapasztalt alázatot éreztem vele szemben és tudtam, hogy ennek ellenére első igazi barátom. Abban a teljesen szokatlan, zűrzavaros és rémképekkel övezett állapotban, amelybe jutottunk, őt tekintettem az egyetlen szilárd támasznak, amelybe mindig belekapaszkodhattam. És ő, mint ha csak kitalálta volna gondolataimat, tapintatosan és finoman ugyan, de folyton mögöttem állott.

Hogy őt mi vonzotta hozzám, azt nehezen tudnám megállapítani. Hiszen én nem voltam egyéb, mint egy polgári család magát hidegvérűnek álcázó, de a valóságban teljesen felkavart, nyugalmából kitépett sarja. S mégis... biztos voltam abban, hogy közelebb állok Ervinhez, mint bárki más. Két jele is volt ennek. Az egyik, hogy csak nekem mutatta be verseit. (Csodálatos alkotások voltak ezek, mély indulatoktól remegő, szaggatott sorokkal, messzeragadó képekkel, ezüstös és alabástrom jelzőkkel, csattogó rímekkel. Sajnos, sohasem írta le őket, valószínűleg mind elveszett.) A másik pedig az volt, hogy beavatott szökési tervébe.

Azt hiszem, említettem, hogy már bevonulásakor is a partizánokhoz készült. Az első hetekben azonban ezt még csak nem is sejtettem. Különbben sem érdekelt nagyon, hogy ki mit tervez, mert egészen kimerített az addig nem próbált nehéz fizikai munka. Egy este azután Ervin félrehívott a tábor valamelyik sarkába és előadott mindent. A következő héten akart szökni (már tudta, hogy milyen irányba kell mennie) s felszólított, tartsak vele.

Mondom, akkor már vakon bízam benne. De a szökés gondolata visszariasztott. Talán nem is attól féltem, hogy, ha elfognak, kivégeznek minket, hiszen önhittségemben sohasem gondoltam balsikerre. De visszatartott multam, mindaz, amit belémnevelt a szülői ház, bármennyire is gyűlölni véltem ezt a „szülői ház”-at. Apám törvénytisztelő polgárember volt, s mert hitt a törvényekben, amelyeket megdönthetetleneknek és örökérvényűeknek tartott, sohasem gondolt arra, hogy megkerülje őket. Mikor pedig új törvényeket hoztak, amelyek egyre súlyosabban érintettek minket, először kijelentette, hogy ezek jogellenesek, majd pedig tovább bízott *bennük*, mindaddig, amíg újabbak és sérelmesebbek nem születtek. Én persze akkor nevettem az ilyesmin; jól tudtam, hogy a hatalom birtokában lévők azt tesznek a maguk-megadókkal, amit akarnak. De most ez az öreges hiszékenység erősebb lett értelmemnél, amelyet pedig szerettem

egyedüli uramnak ismerni el. *Tudtam*, hogy a táborban a lehető legborzalmasabb vég vár ránk, de *el nem hittem*. Rettegtem elereszteni azt a korlátot, amely még a széthullott rend emlékeihez kötött bennünket. Az pedig eszembe sem jutott, hogy nem csupán a bőrünk megmentéséért kell szöknünk, hanem azért is, hogy harcolhassunk az ellenség ellen.

Megmondtam Ervinnek, hogy nem megyek. Ő nem szólt semmit. Biztosan azt hitte, hogy félek, és nem akarhatott kérdéseivel esetleg kellemtelen érzést okozni nekem. Azután csöndben magamra hagyott. Később csodálkoztam azon, hogy még hallgatást sem fogadtatott velem. Fordított esetben én legalább is azt tettem volna.

Három napig kerültük egymást. Én nem mertem a szeme elé jutni, őt meg a csalódás tarthatta távol tőlem. Negyednap azonban váratlan esemény történt.

Tudod, úgy-e, hogy vasutat építettünk. A terep, amelyen dolgoztunk, egyenetlen volt. Munkamódszerünk abból állott, hogy a dombokba bevágásokat készítettünk, a völgyeken át pedig a bevágásokban kitermelt anyagból töltéseket emeltünk. Aznap harmadmagammal egy csilléhez voltam beosztva. Egész délelőtt nem csináltunk mást, mint hogy a csillét telelapátoltuk kövel, azután valamelyikünk eltöltötte a töltés közepéig és ott kiborította. Egy alkalommal én mentem a csillével. Mivel a pálya lejtett egy kicsit, a kocsi magától is futott, és én kényelmesen felkapaszkodtam a peremére. A csille egyre gyorsabban szaladt, én pedig, mintha baedekeres turista lettem volna, fölényeskedően körülnéztem a vidéken. Fölöttem vakítóan kék volt a szubtrópusi ég, amelyet helyenkint kis felhőgomolyok tettek elviselhetőbbé, köröskörül ágaskodó hegyek, alattam vagy tizenöt méternyire húzódott a völgy, rajta keresztben a töltés, amelyen kocsiztam, oldalán hajlongó alakok, túlsó végén pedig megpillantottam Ervint. Abban a pillanatban a csille nagyot zökkent (mint utóbb megtudtam, egy kő feküdt a sínen és az akasztotta meg), azután lendült egyet jobbra és elkezdett dőlni a völgy feneke felé. Én megcsúsztam, s, még mielőtt leugorhattam volna, lábam beakadt a kerekek közé. Kiáltózt hallottam, a hegyek csúcsukkal hirtelen ellenem fordultak, az ég rongyokra szakadva valami ismeretlen mélységbe zuhant mögöttem, a völgy arcomba készült csapni, s akkor egyszerre egy kar emelkedett ki a mélyből, megragadott vállamnál fogva és visszarántott.

Ő volt.

— Figyeld csak, — mondta és a töltés helyrebillent lába felé mutatott. Odanéztem. Nagyokat ugrálva görgött alattunk az elszabadult, súlyos csille, hol földobva, hol magával rántva, hol eltaposva egy felismerhetetlen s egyre halkabban nyöszörgő emberi alakot.

— Elkapta szegényt, — szólott.

*

Öt nap múlva megszöktünk.

Réggel indultunk a munkahelyről, ahová már előzőleg apránként kihordtuk, amit magunkkal akartunk vinni. Kevés csomagot készítettünk, csak néhány pokrócot, mert az éjtszaka hűvös volt a hegyek között, és vagy egy hétre való élelmiszert, amit főleg fehérenemüinkért cseréltünk az utolsó napokban. A legnagyobb baj az volt, hogy félcipőben kellett útnak erednünk, mert bakancsainkat még megérkezésünkkel elszedték tőlünk.

Ervin becslése szerint a partizánok délnyugat felé mintegy százhusz-százharminc kilométernyire lehettek, és ezt az utat három nap alatt akaruk megtenni. Nagyon kellett sietnünk, mert nem tudhattuk, mikor kezdenek el üldözni minket.

Az első nap jól haladtunk. Sikerült elérnünk a kékkal-szegett hegyeket, és át is keltünk rajtuk, sőt délután még egy hegysort legyűrtünk. Állandóan az erdőben maradtunk és ügyesen kikerültük, hogy emberekkel találkozzunk. Én, amilyen heves harcokat vívtam magamban a szökés előtt, olyan nyugodt voltam most Ervin oldalán, hogy minden úgy sikerült, amint tervezte. Most egyáltalán nem hiányoztak annak a magamban már-már talán eszményé emelt rendnek a kötelekei, amelyek előbb fogva tartottak.

Másnap olyasmi történt, amivel nem számoltunk. Dél előtt nehéz felhőköpenyt öltött az ég, s délben az ottani éghajlatra jellemző döbbenetes erejű nyári vihar szakadt a nyakunkba. Az eső hasító lándzsái szinte a földhöz szögeztek minket. Menetelésről szó sem lehetett. Kikerestük a legsűrűbb lombú fákat és alájuk bújtunk, de így is bőrig áztunk. Az órákon át egyforma konoksággal zúgó víztömeg magával ragadta, foszlányokra szaggatta, a semmibe sodorta reményem elomló maradványait. S amint biztonságérzetem, ugyanúgy kopott előttem Ervin alakja is. (Kezdetben még kitartott jókedve, de, ahogy a vihar vad zuhatagból egyenletesen súlyos esővé változott át, lassan ő is elkomorodott, befelé fordult és szürke hallgatásba süllyedt.) Mi lesz velünk, gondoltam, ha rövid időn belül nem tudjuk folytatni az utat? Jaj, ha léteznék valaki, akihez most menekülhetnék! ha volna egy isten, aki tenyerére venne! ... Most láttam be igazán, hogy Ervint idáig szinte istenemnek tekintettem. De miért? jaj miért? hogy' tévedhet ekkorát valaki? Ki ez az ember, aki itt ázik mellettem merev szemmel gubbasztva, ki ez a félreismeret, idegen lény? Egy munkaszolgálatos, nem nagyon szélesvállú, olyan magas, mint én, kissé kopott, arca borostás, pillantása hideg, de magában reszket, fázik és fél.

S az ő rombadőlő bálványának helyén borzalmas démonok léptek táncra. Katonákat láttam a sötétülő esőtengerben, amint megbilincselten kísérik vissza a táborba. Botladozva, leejtett fejjel, vacogó gyomorral tántorogtam köztük a vég felé. Majd kikötve képzeltem el magam, s a félelem (vagy a képzelgés) ereje miatt átható fájdalom nyilalt lapockámba s hányinger környékezett. Máskor szemem előtt megjelent a sír, amelyet majd magamnak kell megásnom azzal a tudattal, hogy benne fogok elpusztulni. Ezek a képek egész éjtszaka körülöttem rajzoltak, nem hagytak nyugodni nappal sem s a következő éjjel még halálosabban öleltek át. Közben Ervinnel csak néha váltottunk szót, s gyakran órákhosszat megfedlektem arról, hogy ő is mellettem van.

Szökésünk negyedik napján végre továbbindultunk, föl egy újabb hegygerincre, bár az eső nem vesztett hevességéből. De az álmatlanul eltöltött éjek, teljesen átázott és fel nem váltható ruháink, elnehezült, víztől ittas csomagjaink és cipőinkbe beledagadt lábunk miatt alig tudtunk valamit is előrehaladni. (Viszont a vihar bizonyára üldözőinket is hátráltatta.) Rémképeim egyre nyomasztóbbak lettek, s a felsebzett talpam, elgyengült bokám okozta fájdalom néha jajkiáltásra késztetett volna, ha nem szégyeltem volna magam. Ervin is sántikált, és ez még jobban fokozta iránta érzett gyűlöletemet. Igen! mert most már gyűlöltem, akármennyire is bálványoztam azelőtt, sőt éppen azért, mivel előbb istenné emeltem ma-

gamban és most csalódní véltem benne. Gyűlöletem akkor érte el tetőfokát, amikor azt hittem, hogy nemcsak becsapott, hanem meg is akar alázni engem. Midőn ugyanis látta, milyen kínlódba vonszolom magam, felajánlotta, hogy átveszi az én hátzísákomat is. A gazember! diadalmaszkodni akar fölöttem, gondoltam és nem méltattam feleletre. Később azonban győzött bennem a józan értelem, amely egyedül törődött legközvetlenebb érdekeimmel, és rábízta csomagomat.

A következő nap azután kitisztult az ég, s az áradó hőség ismét hatalmába kerítette mindent. A menetet határozottan könnyebben teljesítettem, mint addig, s ebben legnagyobb szerepe, úgy látszik, éppen annak volt, hogy megszabadultam hátzísákomtól. Sőt... lassankint észrevettem azt is, hogy Ervin fáradtabb, mint én. Ez már nem gyűlöletemet, hanem megvetésemet öregbítette vele szemben. Hiszen ez az alak nem csupán rosszindulatú szélhámós, hanem tehetségtelen kókler is, állapítottam meg. Úgy éreztem, ura vagyok a helyzetnek. Csak hadd cipelje az én csomagomat is, ha olyan gögös, hogy nem szól miatta; megérdemli, szögeztém le magamban.

Dél felé leértünk a hegy lábához s egyben az erdő széléhez is. Megálltunk és az utolsó fatörzsek mögöl megsejleltük az elénk ömlő képet, amelyet az emészto nap sűrű párába burkolt. A fákon túl enyhén ereszkedő mező nyúlt el, a völgy fenekén keresztben országút, azon túl egy darabig még folytatódott a rét, majd aranyos kukoricatábla terpeszkedett, s mögötte másik erdő emelkedett hűvös hallgatásba mélyedve. Az erdő a látóhatár széléig vezetett, föl a szemközti hegyre. Szép remények... még azt is megmászni ilyen lábbal!... Ervin, mintha tudta volna, mire gondolok, megszólalt a hátam mögött:

— Az utána következő hegysornak már a partizánok kezében kell lennie.

Mindezt azért mondom el ilyen részletesen, mert ezután történt a szerencsétlenség... Nem tölthettük az időt hiábavaló töprengéssel, dönteniünk kellett. A nyílt terepen át kellett vágnunk, csak az volt a kérdés, hogyan. Mi feltünőbb: ha rohanunk (tiz percnyi út lehetett előttünk), vagy ha lassan, nyugodt léptekkel ballagunk? Veszély csupán az országút felöl fenyegetett; most ugyan teljesen elhagyott volt, de bármikor jöhetett rajta valaki. Az útnak különben meglehetősen kis darabja látszott; ez jó volt azért, mivel csekélyebb volt ránk nézve a fölfedeztetés lehetősége, de rossz volt azért, mert így mi is csak az utolsó pillanatban vehettük észre a közeledő bajt.

Ervin azt ajánlotta, menjünk sietség nélkül, messziről nem sejtetik rólunk, hogy mik vagyunk, viszont, ha futunk, akkor azonnal magunkra tereljük a figyelmet. Biztosan jól ki van már, gondoltam, most ezért kockáztassam az életemet. De, azt hiszem, csak az ellenmondás kedvéért juttott eszembe ilyen ötlet, én sem voltam biztos abban, hogy a másik megoldás helyesebb. Végül is nem szóltam semmit; valljuk be, nekem is nagyon fájt a lábam.

Megindultunk. Eléggé ideges lehettem, nem tudtam helyesen lépni és folyton az érverésem tapogattam. Kezdetben óvatosan haladtam Ervin mögött; innen még vissza tudnánk futni az erdőbe meglepetés esetén, pillantottam időnkint hátra. Mikor azonban az országútát már vagy felényire megközelítettük, alig bírtam magammal. Gyerünk, gyerünk, hajtott valami, haide, ahogy munkavezetőink mondták, nincs megállás, nem lehet

többé megfordulni. Háromnegyedúton már én voltam elől, torkomat az izgalom ökle pörölyként verte, s ruhám már nem az eső maradványaitól, hanem szakadó izzadságotól volt nedves. Az út egyre közeledett, annyira rá központosítottam tekintetemet, hogy számba tudtam volna venni minden egyes keramitkockáját. Legnehezebb az utolsó pár lépés volt. Azután még egy árkot kellett átugranunk, és fenn voltunk az úttesten. Tovább, tovább, a másik oldalra, át a másik árkon!

Most még rémesebb volt, hogy hátunk mögé került az út, ahonnan a veszélyt vártuk, és nem volt időnk visszanézni. Tíz lépés... Húsz... Harm...

Ekkor a kanyar felől rettenetes bűgás csapott a fülembe. Nem tudtam uralkodni magamon, rohanni kezdtem. Ervin valahol mögöttem a zsákokkal. Különbösen nem érdekelt, ő miatta kerültem ebbe a helyzetbe, — isten, ha vagy, segíts rajtam! — miért kellett megszületnem, ha most itt pusztulok el? — mit tettem, hogy...

A bűgás egyre véresebb lett. Fúriák üldöztek, a szülői ház, a polgári rend fúriái, akik ellen olyan súlyosan vétkeztem. Harsogva szelték a levegőt köpenyeik, fülemben kígyóik sziszegtek, szívemet ki készültek szakítani mellemből, talpamat izzó vassal égették, szememre vörös ködfátylat borítottak.

Az autó csikorogva megállt. A fúriák éles tekintete hátamra tapadt, lassan végigsiklott gerincemen s nyakamba fúródott.

Ebben a pillanatban lövés dörrent. És körülöttem összecsapódtak a kukoricaszárak. Élek... Újabb dörrenés. Nem rám lőttek. Valaki jajgat. Nem szabad megállni, balra, és ismét előre. Ekkor már tisztán hallottam Ervin jajkiáltásait. (Lassabban kígyóztam a táblában, tudtam, hogy ide nem mernek követni.) Először lüktetve hörgött, azután felszállt a hangsor magasába, majd lebukott, mint töröttszárnyú repülőgép, és újból hörgésbe fogott.

Mikor a kegyelemlövést kapta, én már messze jártam. Megmenekültem, ez volt első gondolatom, ahogy beértem a fák közé. Egyedül vagyok, eszméltem rá helyzetemre néhány perccel később. Azután még mentem fölfelé egy darabig, míg lendületem tartott, majd egyszerre megálltam és nem tudtam megmozdulni. Azon a helyen töltöttem el az egész éjszakát. Aludni azonban most sem voltam képes. Reszkettem a fámszakadt hidegtől (pokrócaim zsákommal együtt elvesztek menekülés közben) s bármerre fordultam, az éj sötét lepedőjére fantáziám az ő haldoklásának képét vetítette, amelyet a valóságban nem is láttam. Szememet nem érintette meg a csillagok lüktetése, fülemben elkerülte az erdő nyöszörgése, csak ő lebegett előttem oldalára dőlve, torkából sűrű vérpatak áradt, dobhártyám hörgő jajszava tépte.

Másnap az erdőben botladoztam estig. Nem volt mit ennem, nem tudtam, mihez fogjak, s végül is eltévedtem. Ahogy mind jobban előntött az éhség s kimerített a tétova hegymászás, fejem szédülni, szemem káprázni kezdett, és lassan nem voltam ura akaratomnak. Azután éjjel ismét az ő képe... És rákövetkező nap újból az éhség meg a céltalan kóborlás. Kétségbeesésem kiváltotta belőlem mindazt az aljasságot, amely egy emberi természet mélyén lappang. Sorsomért őt tettem felelőssé vadul és konokan, őt, akinek a pusztulását talán én okoztam. De ezt nem sokára magam is beláttam, fejemet leszegtem, mert még a néma erdő előtt is szégyenkeztem, s még feneketlenebb elkeseredésbe süllyedtem,

mivel így nemcsak ismeretlen jövőm, hanem az érte való felelősség terhét is osztatlanul kellett viselnem. Körülöttem kóválygott a világ, most már nem is tudom, hogy a testi rosszullét vagy a kétségbeesés miatt-e. Olykor-olykor azt vártam, hogy a partizánok, mint mesebeli szárnyas tündérek, leszállnak majd értem távoli, tiszta birodalmukból és magukkal ragadnak. Majd az öngyilkosság gondolata kerülgetett. Volt, hogy boldog lettem volna, ha találtam volna egy német katonát, aki elfogjon és döntően sorsom felől. Itt, a téboly határán lepett meg — most már másodízben azóta az esemény óta — az éj.

S amint a hirtelen lehulló sötétség szárnya alá vette az erdőt, a fákon túl valami fényt láttam megvillanni. Nem tarthatott vissza se' félelem, se' meggondolás; amennyire sajgó lábam engedte, rohantam felé. A tisztásra kiérve, már tudtam, honnan ered a fény. Kis pásztorkunyhó lapult előttem, mellette juhok csöndes hangjaitól zengő karám. Emlékszel még a római farkas-szoborra, amely évezredek óta szoptatja a két emberkölyköt? Nos, így szoptatott engem minden ijedség nélkül egy juh-anya, amely megkönyörült rajtam. Mint tévedt vándor, aki a sivatagban napok múltán vízre talál, úgy nyeltem a langyos, illatos italt. Azután első mozdulatommal tovább készültem indulni. De rögtön beláttam, hogy tervtelen bolyongásomat nem folytathatom sokáig. S akkor elhatároztam, hogy megpróbálok a lehetlent.

Benyitottam a kunyhó ajtaján. Benn az asztal körül egy parasztszuszony ült és négy apró gyerek. S a zörgésre egy férfi (nyilván: a pásztor) jött ki a szobából. És akkor én, izgalmamban elfelejtve köszönni, elmondtam a kérdést, amelyet már a táborban megtanultam szerbül:

— Hol vannak a partizánok?

— Nem tudom, — felelte a férfi, anélkül, hogy arca megrezdült volna.

— Segíts, — könyörögtem neki — zsidó, — ismételtem magamra mutatva — kényszermunkás a bányából...

— Nem tudom, — mondta még egyszer.

Nem sikerült, éreztem magamban, nem igazi szerb ez, hiába bíztam benne. Csak legalább baj nélkül el tudjak távozni.

S ebben a pillanatban a pásztor háta mögött föl pattant a szoba ajtaja, és az ajtó keretében két félelmetes külsejű férfi jelent meg. Nyakukban géppisztoly, testükön szétfoszló rongyok, az egyikén bocskor, a másik lábán dróttal megerősített kapca-féle, arcuk borosta-verte, tekintetük kemény, fejükön katonasapka kis vörös folttal.

— Zdravo, druzse, — mondták és mosolyogtak. Azzal hozzám léptek, s egyik a másik után megölelt és megcsókolt.

*

Három nap múlva a kilencedik brigád kórházában voltam. (Hogy miként vitt el oda a fronton keresztül, gyakran a hátán hordozva, Branko és Jovan, két megmentőm, most fölösleges részleteznem.) A kórházat egy kis hegyi faluban állították föl a bíró házában. (A bírót még a falu elfoglalásakor kivégezték, mert csetnik volt; hullája ott feküdt háza előtt, mint elfelejtett homokzsák egy erőd mellett.) Két hétig vergődtem valami égető, maró lázban s csak ritkán nyertem vissza eszméletemet. De az ilyen percek is szétfolytak emlékezetemben, egyedül álmaimban, kábult lázálmaimban éltem, s ezeket az álmokat nem töltötte meg más, mint harc, végtelen küzdelem *vele*. És milyen megalázó, milyen nyomasztó volt ez a birkózás! Mert ő sohasem támadott és sohasem védekezett. Ágyam szé-

lén ült szépen, erősen, mint amikor megismertem, s elragadó mosolyával figyelt engem.

— Védd magad! — kiáltottam rá ilyenkor, de ő meg sem rezzent, csak szemembe mélyedt és mosolygott rám. S engem elragadott a düh (miért nem védekezik ez a nagyképű figura?) megragadtam és fojtogatni kezdtem S azután megöltem. Újra meg újra. Lihegve markoltam torkát, izmaim bizserégtek, ajkamat nyál vontá be, s ő meghalt, szájából vér csorgott, torkából az a hörgés tört fel, de szeme még akkor is diadalmasan ragyogott felém.

Egyszer légítamadás érte a községet. Én akkor sem voltam öntudatom birtokában. Azt mondják, zavaros szavakat rikácsoltam s istennőkhöz könyörögtem (legalább is úgy értették), akik kergettek. Egy másik alkalommal éppen hordágyra kötöztek, hogy elszállítsanak, mert német csapatok nyomultak be a faluba; a tűzharc már egész közel folyt, s én hirtelen fölültem, eltérve a szíjakat, és kiáltozni kezdtem:

— Fussatok! Haide! Los! Weg!

Azután mégis maradtunk, mert a németeket bekerítették, és elpusztultak. Mire felépültem, a front már elég messzire lendült. Amíg meg nem erősödtem, a kórházban tartottak, s ezekben a napokban ismét öhozzá tértek vissza gondolataim. A régi barát foglalkoztatott, s elfelejtettem a másikat, akiben csalódní véltam. Lényének nagyszerű darabjaiból magamban szinte emlékművet emeltem néki és elhatároztam, hogy haláláért sokszoros bosszút állok. Ez az elhatározás könnyen született meg bennem, mert a történetek után embergyűlöletem ma már elképzelhetetlen méreteket öltött. Az embereknek szaguk van, hullaszaguk, vallottam, ölni kell őket, irtani, hogy csak kiömlő vérükkel mocskolják be a földet.

Nemsokára alkalmam nyílt tette váltanom fogadkozásaimat. Egy falu elfoglalására kaptunk parancsot, s én végre fegyverrel kezemben láthattam munkához. Nem beszélem el, hogy az éjtszaka sötét fátylába burkolódzva hogyan zártuk körül a falvat, sem, hogy miként kezdődött a harc, csak azt szeretném elmondani, hogy a közrefogott s órákon át szorongatott németek és Mihajlovics-katonák végül is kitoréást kíséreltek meg éppen azon az oldalon, ahol én is álltam. Gépfegyverek fedezete alatt indultak neki, s én az első percben megsebesültem a lábamon. Nagyon lendült körülöttem a világ, lila táncra perdült fölöttem (vagy alattam?) az égbolt, sziszegő örvény mélyén kavargtam s nem tudtam, mi történik velem. És akkor ismét éreztem vállamon az ő kezének szorítását, egyszerre elcsitult a forgatag, és felnyitottam káprázó szememet. Egy német rohant felém, léptei egyre nőttek, s már-már azt hittem, hogy a következő pillanatban eltapos, noha nem láthatott, mert három hulla mögé feküdtem estemben.

— Öld meg, — súgta ő. S én egy lövéssel leterítettem. *Érte.*

Akkor már összeomlott az ellentámadás. Én pedig megnyugodva az ájulás ölébe zuhantam.

Később még tizenhét bevetésben vettem részt. S a legnehezebb helyzetekben mindig magam mellett tudtam őt. De jelentőséget azért nyertek számomra ezek a harcok, mert láttam küzdeni és láttam meghalni egy célért embereket, öregeket és fiatalokat, parasztokat és proletárokat, pópákat és diákokat, láttam jajszó nélkül elhullani férfiakat és asszonyokat, szülőket és gyermekeiket, s rajtuk keresztül megtanultam szeretni az életben maradottakat is. Megtanultam, hogy gyűlölni nem az embereket kell,

hanem azokat, akik törvényeikkel elhintik bennük a gyűlöletet. És megtanultam hideg fejjel, hideg szívvel gyilkolni az ellenséget.

Mikor kineveztek hadnaggyá, szabadságot kaptam, s szabadságom ideje alatt befejeződött a háború. Így azután végleg elbocsátottak, s azóta itthon vagyok. Hogy ér-e valamit mostani munkám, magad ítélned meg legjobban. Tegnapig megelégedett és nyugodt voltam, tele önbizalommal és jószándékkal. Hanem, ami tegnap történt, az rettenetes élményével rám nehezedik, s nem találok meg az utat, amelyen elmenekülhessek előle. Talán ez a vallomás könnyíteni fog rajtam. Engedd meg, hogy befejezzem.

Amikor a tegnapi baleset történt, nem láttam a szerencsétlent. Az emberek gyorsan körülfogták, s csak a kanális felé osonó vércsík idézett fel emlékezetemben valami halvány képet. De, midőn az a hasító üvöltés szakadt ki belőle, amely hörögve fölszállt és lebukott . . . , ismét a kukoricás szélén éreztem magam, a házak szürke árnyai hintáztatni kezdtek, fúriák perzselő lehellete nyaldosott, s lassan süllyedt alattam a tér. És nem akadt, aki megragadott volna vállamnál fogva. Egyedül voltam parttalan félelmemmel, teljesen egyedül.

SPIRA GYÖRGY

IGAZSÁG

*Húsodba, csontjaidba vájt
igazságod kerestem —
álmodban orvul lesve rád,
nyomot remélve mind kuszább,
torz kényszerképzetekben.*

*Megöklendeztetett a félsz.
gyomromig hullt az undor,
szédültem és lapultam és
belédmerültem, mint a kés,
átnyilallón a gúnytól.*

*Minden hazugság és titok!
— vagy azzá lett kezemben —
hallgattál, mint a fölnyitott
állatban a húscafatok,
mint daganat a testben.*

*Mert már áthúzódott belém
s benned kutattam egyre,
oly üresen, akár a fény:
meddig vagy te és hol az én
s világkívül, árnyfeketén
a többi — merre, merre?*